

Kansallismuseon roomalaisen lasin kokoelma

Keräilyhistoriaa ja dokumentointia

Museoviraston varaston kätköissä on kokoelma roomalaisaikaista lasia, joka on hankittu Antellin valtuuskunnan rahoituksella vuosisadan vaihteessa itäisen Välimeren alueelta. Kokoelma ei ole järjestelmällisen keräilyn tulos. Lasiesineet on hankittu osana jotakin muuta kreikkalais-roomalaista esineostoa, mutta esineryhmä muodostaa kuitenkin harvinaisen yhtenäisen kokonaisuuden.

Kronologiat ja tyypologiat sekä niiden moninaisuus ja samalla puutteellisuus muodostavat yleisimmän tutkimusongelman varhaisten museoihin hankittujen lasikokoelmien tutkimukselle. Roomalaisella lasilla ei ole olemassa yhtenäistä kronologiaa, vaan useita samanaikaisia. Valmistustekniikoissa ja esinemuodoissa vallitsee lisäksi tietty konservatiivisuus. Suurin osa esineistön merkityksestä on kadonnut jo ennen sen liittämistä Kansallismuseon kokoelmiin, koska niiden löytökontekstia ei tunneta. Valmistustekniikan tunnistamisella ja uudemman roomalaisen lasin tutkimuksen¹ sekä ajoitettujen paralleelien avulla olen saanut syntymään perustan kokoelman yksittäisten esineiden ajoitukseksi. Valmistuspaikoiksi vahvistui itäisen Välimeren alue. Lähes kaikki esineet ovat puhallettua lasia ja ne voidaan siksi ajoittaa Rooman keisariaikaan. Yli seitsemänkymmenen esineen dokumentoidusta kokonaisuudesta on tässä valittu muutamia yleisimpiä käyttö- ja tyyppiesineitä yksityiskohtaisempaa tarkastelua varten.²

Kokoelman synty

Lähes kaikkien lasiesineiden hankinnan takana on Antellin valtuuskunta, jonka rahoituksella muinaistieteellisen toimikunta teki hankintoja Kansallismuseon kokoelmiin.³ Kaikki KM 5982 päänumerossa olevat esineet ovat ostoja, jotka hankittiin valtuuskunnan rahoittamalla matkalla Tukholmaan vuonna 1897.⁴ Ostot teki Alfred Hackman (1864–1942) ruotsalaiselta amanuenssi F. R. Martinilta, joka oli matkustellut

---

¹ Harden 1984, *Excavations at Jalame* 1988, De Tommaso 1990, Kunina 1997, Dussart 1998 ja Stern 1999: Etenkin itäisen Välimeren ja Mustanmeren alueiden tyypologia on monipuolistunut ja vahvistunut 1990-luvun tutkimuksissa. Nyt kiinnitetään entistä enemmän huomiota lasinvalmistuspaikkojen ja valmistustekniikan tutkimukseen. Ensimmäistä kertaa on mahdollista huomioida myös venäläinen tutkimus.

² Kaikkien lasiesineiden yksityiskohtainen dokumentointi, valokuvat ja piirroukset: Wikström, Hanne, 2000. Kansallismuseon roomalaisen lasin kokoelma. Keräilyhistoria, dokumentointi, ajoitus ja paralleelit. Pro gradu -tutkimus, taidehistoria, Helsingin yliopisto.

³ Härö 1984, 157; Talvio 1993, 34, 143.

⁴ AAF V 1917, 174: vuosikertomuksessa 1912 on maininta egyptiläisistä ja kyproslaisista kivikautisista esineistä (KM 5982), jotka siirtyivät Ateneumin kulttuurihistoriallisista kokoelmista Kansallismuseoon samana vuonna. Esineitä oli yhteensä 837, joista 201 oli Egyptistä ja Kyprokselta, viisi Venäjältä.

Egyptissä ja Kyproksella talvella 1895–1896. Ennen matkalle lähtöä oli Oscar Montelius pyytänyt Martinia ostamaan egyptiläisiä pronssikauden esineitä ruotsalaisiin museokokoelmiin.⁵ Ilmeisesti Martin teki muita esineostoja siksi, että voisi rahoittaa matkansa. Palattuun Ruotsiin hän tarjosi arkeologista esineistöä myyntiin muille museoille, myös Suomeen. Kun Antellin taideteollista kokoelmaa kartutettiin, ostettiin samalla antikviteetteja⁶, joista yksi kokonaisuus on tämä Martinilta ostettu esineistö.

Valtuuskunnan varsinainen päätöksenteko ostoista kesti kuitenkin jonkin aikaa. Martin oli Hackmanin kautta ilmoittanut olevansa halukas myymään matkalta tuomia esineitä Suomeen, mutta valtuuskunnan jäsenet päättivät ennen ostopäätöksen tekemistä kuulla roomalaisen lasin asiantuntijoita. Otettiin yhteyttä kirjeitse Josef Karabacekiin, Wienin yliopiston Orientalisches Institutin professoriin. Hän ei osannut auttaa valtuuskuntaa hinta-arvioinneissa, mutta hän kertoi nähneensä lasiesineet ja sanoi että ne olisivat hänen mielestään kelvanneet myös wieniläisiin museokokoelmiin. Hänen mukaansa detaljien ja dekoraatioiden hyvä laatu nostaa kuitenkin ilman muuta esineiden hintaa.⁷ Päätös hankinnoista oli kuitenkin jo tehty ennen Karabacekin vastauksen saapumista. Taideteollisuusyhdistyksen museon intendentti Ernst Nordström kannatti esineiden ostoa, mutta lasipulloista pitäisi hänen mukaansa ostaa vain 12, koska monet niistä olivat niin samankaltaisia.⁸ Kaikki tarjolla olleet lasiesineet kuitenkin hankittiin kokoelmiin. Hackmanin ostamien esineiden joukossa oli 33 lasiesineitä, joista 24 (KM 5982:123–146) oli Martinin mukaan lähtöisin Kertshistä Mustanmeren pohjoisrannikolta. Martin oli kertomuksensa mukaan ostanut egyptiläiset esineet antiikkikauppailta Kairon ja Luxorin väliltä. Kyprokselta tuodut esineet oli Martinin antamien tietojen mukaan löydetty läheltä Peraa, noin 30 km Leukosiasta (nyk. Nikosia). Toinen kokonaisuus oli kahdeksan (KM 5982:115–122) myöhäisroomalaista lasiesinettä Fajjumista, Egyptistä sekä yksi lasimalja.⁹ Martinin kertomuksen pohjalta jää hieman epäselväksi se ovatko lasiesineet löytyneet Kyprokselta vai Kertshistä.

Toinen merkittävä lasiesineiden osto tehtiin vuonna 1911, jolloin Arthur Hjelt (1868–1931) matkusteli laajalti Lähi-idässä. Hän kirjoitti myöhemmin matkoistaan kolmen kirjan sarjan *Matkahavaintoja Raamatun mailta I–III* (1914–1917). Näissä teoksissa Hjelt kirjoitti myös tieteellisistä kaivauksista Jerusalemin alueella ja museoista, joita on perustettu esittelemään esinelöytöjä.¹⁰ Tähän Palestiina-kokoelmaan kuuluu 29 erilaista lasiesinettä (KM 6100:184–212), muun arkeologisen esineistön lisäksi (yhteensä 219 nimikettä). Ne liitettiin Kansallismuseon arkeologisiin kokoelmiin. Hjelt mainitsee kirjeessään, että lasiesineet ovat bysanttilaista lasia, jotka hän on nähnyt Jerusalemissa.¹¹ Hänen laatimansa luettelo lasiesineistä kertoo niiden olevan eri mallisia ja muotoisia. Tämän melko yksityiskohtaisen listan avulla voi luoda

⁵ Martin, F. R. »Föremål af koppar och brons från Egypten och Cypren samlade år 1896», 111–143, *Kongliga Vetenskaps Akademiens Månadsblad 1896–1899*. Stockholm, på Akademiska Förlag 1904.

⁶ Talvio 1993, 34.

⁷ Prof. Karabacekin kirje Antellin valtuuskunnalle 14.12.1897 sekä pkt:t.

⁸ Ernst Nordströmin kirje Antellin valtuuskunnalle joulukuussa 1897.

⁹ Hackmanin ja Martinin tekemä ostoluettelo esineistä hintoineen ja MV:n Arkeologian osaston luettelo nro 26, v. 1912.

¹⁰ Hjelt, Arthur, 1915. *Matkahavaintoja Raamatun mailta II: Ylös Jerusalemiin*. Helsinki, Otava.

¹¹ Prof. Arthur Hjeltin kirje Antellin valtuuskunnalle 30.5.1911.

kuvan siitä, millaisista esineistä jouduttiin maksamaan enemmän. Esimerkiksi suuri koko ja erikoinen väri ovat nostaneet hintaa.¹² Hjelt oli ilmoittanut valtuuskunnalle ennen lähtöään, että hän voisi matkalla hankkia Kansallismuseoon esineistöä Palestiinasta. Tämä keskustelu on mahdollisesti käyty suullisesti jonkun valtuuskunnan jäsenen kanssa, koska ilmoituksesta ei ole säilynyt Hjeltin kirjettä. Hjeltille päätettiin antaa lasiesineiden ostoa varten tuhat markkaa. Kun esineet olivat syyskuussa saapuneet Suomeen, kirjoitettiin kokouspöytäkirjaan seuraava merkintä: *Prof. Hjeltin kokoelmasta Palestiinasta mainitaan, että se oli hyvässä kunnossa ja hauska.*¹³ Myöhemmin syksyllä Hjelt ilmoitti olevansa halukas myös luetteloimaan esineet. Hän käytti tehdyssä luettelointityössä apuna ja vertailumateriaalina Kisan typologiaa.

Martinilta ostettujen ja Hjeltin hankkimien lasiesinekokonaisuuksien lisäksi Kansallismuseoon on kulkeutunut joukko lahjoituksia. Antellin kokoelmissa on myös nk. ruotsalainen kokoelma (KM 5970:1323–1326), johon kuuluu kaksi miniatyyriunguentariumia sekä kaksi ampullia. Löytö- tai ostopaikoista ei ole tarkkoja mainintoja. Ainoa tieto on, että esineet on löydetty maasta ja tuotu Italiasta Suomeen. Tärkeän osan museon kokoelmista muodostavat Keisarillisen Aleksanterin yliopiston historiallis-etnografiset kokoelmat (KM 14560), johon on merkitty saaduksi yksittäisiä lasiesinelahjoituksia 1800-luvun lopulla.¹⁴ Yliopiston piirissä yksityisten keräilijöiden ja lahjoittajien kohdalla esineiden keräily oli luonteeltaan lähempänä aarteiden etsintää kuin järjestelmällistä kokoelman kartuttamista.¹⁵ Esineet olivat lähinnä yliopiston henkilökunnan (mm. professorien C. G. Estlander ja Otto Donner) matkoillaan tekemiä pieniä hankintoja ja vaatimattomia löytöjä tai heidän saamiaan lahjoja. Näistä lasilahjoituksista ehdottomasti kiinnostavin on muinaistutkija ja kansatieteilijä H. A. Reinholm (1819–1883) hallussa ollut materiaali, jonka hän lahjoitti edelleen yliopiston museolle vuonna 1875. Siihen kuuluvat ainoat roomalaiset lasiesineet Kansallismuseon kokoelmissa, joiden kaivauskonteksti tunnetaan. Viaporissa saarnaajana toiminut Reinholm sai ne siellä palvelleelta venäläiseltä everstiltä Eliel Jean Filipenkolta, joka oli ollut mukana kaivauksilla Krimin niemimaalla Kertshissä vuosina 1868–1871. Lasihelmi, kaksi unguentariumia ja amforiskos muistuttavat muuta Kertshistä kaivettua roomalaista lasiesineistöä.¹⁶

Lasikokoelma on siis syntynyt lähes sattumanvaraisesti. Joko Antellin valtuuskunnalle on tarjottu esineitä ostettavaksi tai joku on saanut tietoonsa, että olisi mahdollisuus ostaa antiikin aikaista lasia. Myyjien ja ensimmäisten ostajien roomalaisen lasin tuntemuksesta ei ole sen tarkempaa tietoa. Heidän tutkimusalueensa ja erikoisosaamisensa keskittyivät lähinnä muunlaiseen arkeologiseen ja kulttuurihistorialliseen aineistoon¹⁷ Roomalaisaikaiset lasiesineet sattuivat olemaan yksi pieni osa niistä esineostoista, joita tehtiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tutkimuskirjallisuutta-

¹² Antellin valtuuskunnan ptk. 31.5.1911.

¹³ Antellin valtuuskunnan ptk:t 28.3., 31.5. ja 21.9.1911.

¹⁴ Ns. Färlingin luettelo.

¹⁵ Härö 1984, 52.

¹⁶ Mustanmeren pohjoisrannikon Kertshissä ovat venäläiset kaivaneet kreikkalais- ja roomalaisaikaisia kaupunkeja ja niiden nekropoleja jo 1830-luvulta lähtien nykypäivään saakka. Erityisen paljon esineistöä on löytynyt Kertshin salmen länsipuolen kaupungeista, Nymfaionista sekä Pantikapaionista (nyk. Kertsh) eli Bosboroksen valtakunnasta (650 eKr.–340 jKr.), joka oli vuodesta 44 eKr. lähtien roomalaisen kulttuurin vaikutuksen alaisuudessa. Nekropoleihin on tehty hautauksia I. ja 4. vuosisadan välillä jKr. ja kammiohaudoista on löytynyt runsaasti lasiesineistöä. Tyypillistä on, että niistä suurin osa on tuotu itäiseltä Välimereltä, vaikka alueella on ollut myös omaa lasituotantoa. Mcpherson 1857, 23–32; Kunina 1997, 10–20.

¹⁷ Härö 1984, 121; Talvio 1993, 34 ja 158. Hackman oli Suomen pronssi- ja rautakauden tuntija, Hjelt oli teologi ja numismaatikko.

kin aiheesta oli siihen aikaan vielä hyvin vähän. Antiikin lasin tuntemuksen puutetta osoittaa myös se, että ulkomaista asiantuntemusta tarvittiin ostopäätösten tekemiseen. Arthur Hjelt tunsu roomalaista lasiesineistöä paremmin kuin aiempien ostojen tekijät ja lahjoitusten antajat tai saajat. Hän oli luultavasti tietoinen aiempien ostojen laadusta ja oli lisäksi ollut mukana Palestiinan alueen kansainvälisillä kaivauksilla. Hän myös tunsu paikalliset museokokoelmat Jerusalemissa ja sen ympäristössä. Tästä asiantuntemuksesta oli apua myös luetteloinnin yhteydessä.

Ainoastaan 38 lasiesineen ostopaikka tunnetaan varmasti. Nämä esineet ovat Martinin hankinnat Kairosta sekä Hjeltin hankinnat Jerusalemissa. Muiden lasiesineiden ostopaikka on tuntematon tai muuten epävarma. Löytöpaikkojen suhteen tilanne on lähes yhtä epävarma. Jerusalemissa tehtyjen ostojen kohdalla on melko todennäköistä, että lasit ovat lähtöisin Palestiinan alueen kaivauksilta, luultavasti ryöstökaivauksissa haudoista löytynyttä materiaalia. Hautauskontekstia ja ryöstökaivauksia löytöyhteytenä tukee se, että esineet ovat lähes poikkeuksetta ehjiä ja hyväkuntoisia. Ne esineet, jotka ovat huonokuntoisia, ovat rikkoutuneet vasta myöhemmin eli muututtuaan muosesineiksi.

Aineiston esittely

Amforiskos, KM 14560:931

Mitat: korkeus 16,3 cm, maks. Ø 8,1 cm, suuaukko Ø 5,8 cm. Paino: 139 g. Löytöpaikka: Kertsh (1868–71). Typologia¹⁸: –. Amforiskos eli pieni amfora on puhallettua lasia. Väri on vihreää ja läpikuultava, mutta patinoitumisen vuoksi samea. Kahvojen väri on lähempänä turkoosin vihreää. Lasimassa on ulkopinnalta epätasainen, ikään kuin pinnassa olisi valumajälkiä. Lasimassaan on jäänyt epäpuhtauksia. Jalka on pohjasta kovera ja näyttää kiekkomaiselta, mutta se on rengasjalka. Vartalo levenee ylöspäin ja harteilla on molemmin puolin kahvat, jotka kiinnittyvät ylhäältä kaulan yläosaan. Kahvoissa on muutama ura. Kaula on sylinterin muotoinen ja suuaukko levenee ulospäin. Suuaukko on taivutettu sisäänpäin renkaaksi, joka on ontto. Kaulassa on halkeamia ja esinettä on korjattu suuaukon kohdalta liimaamalla, mutta kaksi palaa kuitenkin puuttuu.

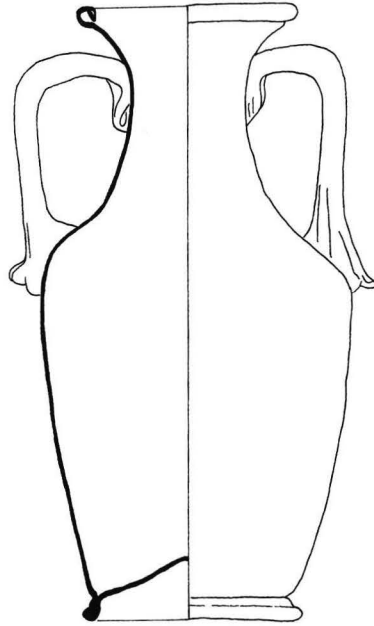
Vastaavanlaisia esineitä on valmistettu sekä itäisellä Välimerellä että Italiassa ja löytöjä on tehty Mustaltamereltä saakka. Esine on tyypillinen Italian niemimaalla sekä Syyria-Palestiinan alueella ja sitä on valmistettu myös miniatyyrikokoisena.¹⁹ Puhallettuja amforiskoksia valmistettiin 1. vuosisadan puolivälistä jKr. lähtien.²⁰ Astiamalli on siirtynyt suoraan keramiikkaesineistä lasiesineiden muodoksi jo egyptiläisten kiertämistekniikalla valmistamien amforiskosten myötä. Tämän tyyppiset amforiskokset ajoitetaan 1–3. vuosisadalle.²¹ Kirkkaanvärisiä amforiskoksia on valmistettu vielä 4. vuosisadalle saakka.

¹⁸ Dokumentoinnissa on käytetty Kisan (1908), Isingsin (1957) ja De Tommason (1990) typologioita.

¹⁹ Saldern 1980, 130; Liepmann 1982, 60.

²⁰ Kunina 1997, 320–321.

²¹ *Gläser der Antike* 1974, 198, abb. 548 ja 545.

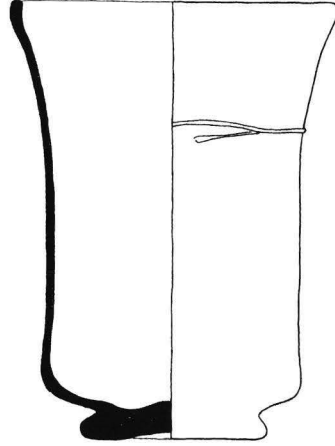
Kuvat 1–2. Amforiskos, KM 14560:931, kaivauslöytö Kertshistä. Valok. H. Wikström. Piirros 1 : 2.

Pikari, KM 6100:207

Mitat: korkeus 11,7 cm, maks. Ø 6,8 cm, suuaukko Ø 8,6 cm. Paino: 130 g. Löytöpaikka: Palestiina? Typologia: Kisa E301. Jalallinen pikari on puhallettua lasia. Paksu kiekkomainen jalka näyttää erilliseltä, mutta se on kuitenkin samasta massasta puhallettu rengasjalka, eikä liitoskohtia siksi ole näkyvissä. Pikarin pinta on vaalean vihreä ja se on voimakkaasti himmennetty (patinaa) ja siksi samea. Jalan kohdalta pinta on paikoin irisoitunut. Astian muoto on sylinteri, joka koristenauhan yläpuolelta hieman levenee ylöspäin. Suuaukon reuna on leikattu ja kuumennettu. Ohut nauha kiertää pikaria hieman vinossa. Pohjassa jalka kääntyy koveraksi ja siinä näkyy leikkausjälki, jota ei ole kokonaan hiottu pois. Pikari on muuten ehjä, mutta pinta on himmentynyt ja sisäpinnalta on lohjennut pieni pala pois.

Esiine on tyypillinen itäisen Välimeren alueella, etenkin Syyrian ja Palestiinan alueen kaivauksissa on löytynyt paljon hyväkuntoisia pikareita tai niiden fragmentteja. Samantyyppisiä jalallisia pikareita on viety esimerkiksi Mustanmeren rannikolle, koska Pantikapaionista (Kertshistä) niitä on löydetty kammiohautoista. Runsaimmin löytöjä on tehty juuri hautoista ja muutamia myös lasin valmistuspaikoilta.

Pikarille on useita paralleeleja. Lasimateriaali on laadultaan hyvää ja paksua. Esiineet ovat melko painavia. Tavallisin lasin väri on vaaleanvihreä, joka on tyypillinen syyrialaiselle lasille. Pikarien korkeus on tavallisesti noin 10 cm ja niiden pohja näyttää poikkeuksetta muodostavan erillisen jalan, mutta pikarit ovat aina yhtenäisenä valmistettuja. Yhteinen piirre on myös koristenauha, joka on voitu valmistaa myös muun värisestä lasista (sininen tai punertava). Pohjassa on usein näkyvissä leikkaus-

Kuvat 3–4. Pikari, KM 6100:207. Valok. Henry Forsell. Piirros 1 : 2.

jälki. Jalamen löytöjen perusteella on päätelty, että pikarit ovat olleet siellä lasinvalmistuspaikan pääartikkeli. Jalamen ja Jerashin lisäksi hautalöytöjä on tehty Israelista ja Samarian kaivauksilta, jossa Forumin läheltä on löytynyt todisteita lasin valmistuksesta.²² Pikarit ovat mitä ilmeisimmin olleet käyttöesineitä, ehkä vainajan oma juoma-astia, joka on asetettu mukaan hautaan. Ne ovat viimeisteltäviä ja hyvästä materiaalista valmistettuja sekä kestäviä.²³ Lähes kaikki tutkijat ovat ajoittaneet pikarien valmistuksen 3.–4. vuosisadalle, mutta varhaisimmat ajoitukset osuvat kuitenkin jo 1. vuosisadan lopulle. Egyptissä esine on melko tuntematon, eikä niitä valmistettu myöskään lännessä.²⁴

Lamppu, inv. KM 6100:210

Mitat: korkeus 9,8 cm.²⁵ Löytöpaikka: Palestiina? Typologia: Isings 134. Lampun muoto muistuttaa pikaria, joka levenee ylöspäin suuaukon reunaa lähestyttäessä. Lamppu on puhallettua lasia. Pohja on kovera ja sisällä on putkimainen ontto osa, joka nousee suoraan pohjasta ylöspäin. Se on hieman epäsymmetrinen ja vinossa. Materiaali on ohutta lähes väritöntä lasia, ehkä aavistuksen vihertävää. Kolme kahvaa on kiinnitetty vartalon yläosaan niin, että kiinnityspinta on leveä. Kahvojen yläosan kiinnitys menee suuaukon reunan yli. Suuaukko on käännetty sisäänpäin ja terävät reunat litistetty pois näkyvistä ja todennäköisesti se on viimeistely kuumentamalla. Taitoksen muodostama ura näkyy kuitenkin esineen sisäpinnalla. Esineen ulkopinta on hyvin epätasainen. Lamppu on ehjä, mutta siinä on muutamia halkeamia. Pinta on patinoitunut himmeäksi. Esine on deponoitu vuonna 1981 Suomen lasimuseoon.

²² Honey 1946, pl. 8A; Crowfoot 1957, 408–413, fig. 94–95; Liepmann 1982, 97, abb. 124; *Excavations at Jalame* 1988, 60–61, fig. 4-23.162; Fleming 1997, 36, pl. 51; Dussart 1998, 96, pl. 21, 18.

²³ Kunina 1997, 313–315; Saldern 1980, 120, nr. 119.

²⁴ Harden 1970, 64, 77; *Excavations at Jalame* 1988, 60.

²⁵ Tarkat mitat ja piirroksot puuttuvat kaikista KM:n lasiesineistä, jotka on deponoitu Suomen lasimuseoon Riihimäelle.

Kuva 5. Lamppu, KM 6100:210. Valok.
Henry Forsell.

Tämän tyyppisiä ripustettavia lamppeja on löytynyt Levantin alueelta kirkkojen kaivauksista.²⁶ Tavallisin nimitys lasilampulle on bysanttilainen lamppu, kysymys on kuitenkin roomalaisesta lasista. Lampun muoto pysyi suosiossa pitkään, 300-luvulta lähtien 15. vuosisadalle saakka. Malli säilyi samanlaisena: pikarimainen ylöspäin laajeneva kulho, jonka reuna on käännetty ulospäin ja sitten taitettu sisäänpäin. Pohja on kovera ja sen keskellä on putki lampun sydäntä ja öljyä varten. Putki on tavallisesti erillinen osa, joka on liitetty lampun pohjaan. Lampun reunassa oli kolme kahvaa, joista se asetettiin ketjujen avulla riippumaan katosta. Näiden lamppujen korkeus vaihtelee 7–10 cm välillä.

Varhaisimmat löydöt ovat Lähi-idän alueella 300-luvulta, mutta myös lännestä, Latiumista ja Syrakusasta on löytynyt samanlaisia esineitä jo 400-luvulta. Todennäköisesti kysymys on syyrialais-palestiinalaisesta keksinnöstä, josta tuli bysanttilaisen lasin tyyppiesine idässä.²⁷ Varhaisempi tutkimus ajoitti lamput, joiden keskellä on putki 5.–6. vuosisadalle.²⁸ Samarian kaivauksissa löytyi lamppujen fragmentteja bysanttilaisesta Johannes Kastajan kirkosta ja luostarista.²⁹ Myös Jerashista on löydetty bysanttilaisten kirkkojen kaivauksilta lamppujen fragmentteja, kaikki ilman dekoratioita.³⁰ Ehjiä lasilamppuja löytyy kaivauksilta harvoin, ja silloinkin tavallisesti julkisten tilojen, kuten kirkkojen yhteydestä. Ehjä roomalaisaikainen lamppu on mitä

²⁶ Whitehouse 1997, 193–194.

²⁷ Isings 1957, 162; Hadad 1998, 64–68; Stern 1999, 479–482.

²⁸ Crowfoot & Harden 1931, 196, 201; Gezeristä tehty löytö (pl. XXVIII.7), jonka kirjoittajat luokittelivat ryhmään 1.

²⁹ Crowfoot 1957, 418; Harden 1972, 78–117.

³⁰ Crowfoot & Harden 1931, 198–99, pl. XXX.40.

ilmeisemmin harvinaisuus museokokoelmissa, sillä tämän tyyppisiä vaatimattomia lasisia lampuja ei vertailumateriaalista löytynyt. Vertailumateriaali koostui yksinomaan 1900-luvun kaivauslöytöjen fragmenteista ja niiden perusteella tehdyistä rekonstruktioista. Uusimmat kaivauslöydöt ovat Bet Sheasta, Israelista, läheltä Jordanian rajaa. Sama bysanttilainen lampputyyppejä ajoitetaan siellä 4.–8. vuosisadalle ja löytöpaikat ulottuvat silloin nykyisen Iranin, Turkin, Egyptin ja jopa Armenian alueille. Lampun muoto säilyi kuitenkin samanlaisena vain islamilaisella alueella keskiajalla saakka. Väri on tavallisesti vaalea sinivihreä.³¹

Korvallinen pullo, KM 6100:198

Mitat: korkeus 11,7 cm, maks. Ø 12,2 cm, suuaukko Ø 5,3 cm. Paino: 251 g. Löytöpaikka: Palestiina? Typologia: Isings 51A. Korvallinen pullo on muotittu puhallettua, vihreää ja sameapintaista lasia. Pullon vartalo on sylinterinmuotoinen ja matala. Myös kaula on lyhyt ja sylinterin muotoinen. Suuaukon reuna on käännetty moninkertaisesti. Taitoksen yläosa on leveämpi suuaukon kohdalta ja taitettu sitten sisäänpäin kaulan reunan tasalle. Erillinen korva tai kahva on kiinnitetty pullon hartiaan ja kaulaan renkaan alapuolelle suoraan taivutettuna. Siinä on 8 uraa, jotka avautuvat kiinnittymässään hartiaan. Korva on sisäpuolelta sileä, ilman uria. Pohja on hieman kovera ja vartalo kapenee alaspäin aavistuksen. Hartiat ovat hieman eri tasossa. Vartalon ympäri kiertää horisontaalisesti kolme kaksoisuraa ja yksi kolminkertainen ura, jotka ovat tuskin havaittavia. Lisäksi hartiaosassa erottuu neljä vertikaalia aaltoilevaa kaksoisuraa, jotka kulkevat astian pohjan kautta sen toiselle puolelle. Kannu on täysin ehjä. Sen pinta on tasaisesti patinoitunut ja osin ohuelti irisoitunut. Korvan, suuaukon renkaan sekä kaulan kohdalta se on irisoitunut paksulta hopeanhoitoiseksi.

Vastaavanlaisia korvallisista pulloja on valmistettu itäisen Välimeren alueella ja ne ajoitetaan vuosiin 50–100 jKr.³² Korva on ns. kaislanlehtikahva, joka on litteä ja leveä, siinä on selvät urat ja se on taivutettu ilman s-muotoa.³³ Toinen kuvaava nimitys korvalle on remmi- tai hihnamainen korva. Löytöjä on tehty paljon myös Reiniltä, mutta silloin ajoitus on hieman myöhäisempi eli jopa 2. vuosisata jKr. Ne ovat suuria sylinterin muotoisia pulloja, joiden korvien taitokset on tehty hienosti laskostaen.³⁴

Täysin samanmuotoisia, sylinterimäisiä ja matalia pulloja on käytetty hautauksina mm. Germaniassa.³⁵ Muutamien suurempien samanmuotoisten esineiden kohdalla kerrotaan, että ne ovat muotittu puhallettuja ja silloin ne ajoitetaan 1. vuosisadalle.³⁶ Hiottu näköiset urat näkyvät selvästi myös muissa vastaavanlaisissa esineissä.³⁷ Urat on yleensä tehty valmiiksi jo muotittu, ei jälkepäin kaivertamalla.³⁸ Todennäköisintä tämän esineen kohdalla on, että vertikaalit ja horisontaalit urat on hiottu pullon kylkeen jälkepäin. Hiottu viivakoristeet ovat yleisiä myös Pompejista löytyneiden pullojen vartalossa, mutta harvinaisia pohjoisissa provinseissa. Esineiden korkeudet

³¹ Hadad 1998, 63–64, 75.

³² Kunina 1997, 300–301.

³³ Stenberg & Simmingsköld 1958, 10.

³⁴ Whitehouse 1997, 184–185.

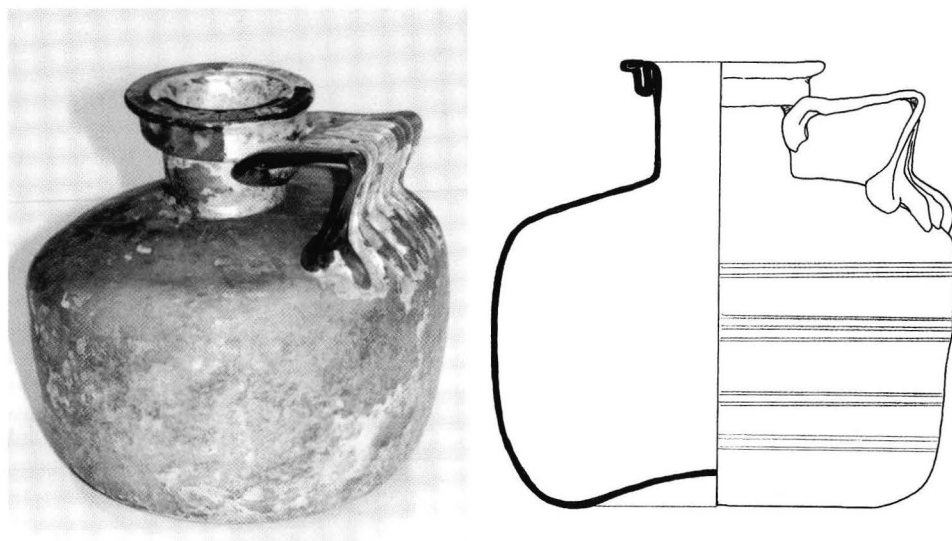
³⁵ Harden 1987, 97.

³⁶ Harden 1970, plate X.D; Newton–Davison 1989, 25, fig. 2.10.

³⁷ Kunina 1997, 300, cat. 231.

³⁸ Harden 1987, 202.

Kuvat 6–7. Korvallinen pullo, KM 6100:198. Valok. H. Wikström. Piirros 1 : 2.

vaihtelevat 10 ja 25 cm:n välillä, matalankin mallin kohdalla. Pullojen suuaukon reunat on erityisen taitavasti taivutettu ensin ulos- ja alaspäin, sitten vielä takaisin ylös- ja sisäänpäin.³⁹ Siksi ne näyttävät erillisiltä renkailta kaulan ympärillä. Muottiin puhaltamista tukee se tosiasia, että esineiden pohjassa ei ole havaittavissa leikkausjälkiä, joten erillisen avustavan metallitangon käyttö ei ollut tarpeen näiden esineiden valmistuksessa. Tämä viittaisi myös siihen, että esineiden ajoitus on 1. vuosisadan alkupuoli jKr.⁴⁰

Unguentarium, KM 5982:123

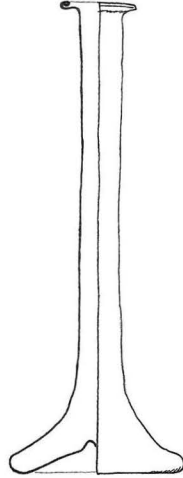
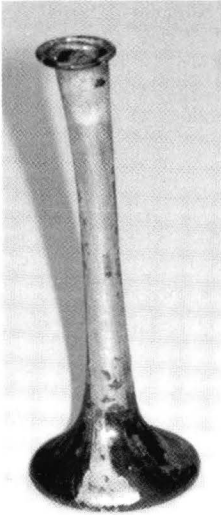
Mitat: korkeus 12,5 cm, maks. Ø 4,6 cm, suuaukko Ø 2,0 cm. Paino: 17 g. Löytöpaikka: Kertsh. Typologia: Kisa A12, Isings 82B(2). Hajustepullo on puhallettua, hyvin ohutta lasia. Väriltään se on vihertävä, mutta patinoituneen pinnan vuoksi väri on himmentynyt. Ulkopinta on kokonaan irisoitunut. Muoto on suppilomainen tai sienimäinen. Kaula on pitkä ja kapea, suuaukon kohdalla voimakkaasti levenevä. Suuaukon rengas on käännetty sisäänpäin ja se on epäsymmetrinen. Lasin pinnassa näkyvät selvästi pitkät säiemäiset ilmakuplat. Pohja on voimakkaasti kovera.

Samankaltaisia korkeita, kapeita ja hentoja unguanteriumeita on löytynyt paljon Pantikapainonin nekropolilta. Väriltään ne ovat edellä mainittujen tavoin vaalean vihertäviä tai lähes värittömiä ja ohuelti irisoituneita. Ne ajoitetaan 2. ja 3. vuosisadalle, joskus itäisen Välimeren alueella varhaisemmiksi (esim. Kyproksen löydöt).⁴¹

³⁹ Isings 1957, 67–68.

⁴⁰ Stern 1999, 448.

⁴¹ Honey 1946, pl. 7D; Liepmann 1982, 67, abb. 62; Kunina 1997, 325–327, cat. 365 ja 371.

Kuvat 8–9. Unguentarium, KM 5982:123. Valok. H. Wikström. Piirros 1 : 2.

Unguentarium, KM 5982:131

Mitat: korkeus 11,0 cm, maks. Ø 4,6 cm, suuaukko Ø 3,3 cm. Paino: 57 g. Löytöpaikka: Kertsh. Typologia: De Tommaso 42. Pullo on puhallettua lasia, väriltään vihreä ja alunperin läpikuultava. Vartalo on pyöristytvä kartio, jonka pohja on tasainen. Kaula on hieman epätasainen ja vino, suuaukon kohdalla se levenee aavistuksen. Suuaukon reuna on käännetty renkaaksi, joka on tasattu yläpuolelta. Esine on ehjä, mutta irisoituneen pinnan altakin on näkyvissä ilmapuolia lasimassassa. Väri on voimakkaan irisoitumisen vuoksi kirkkaan sininen ja pinta on syöpyntynyt. Pinta on himmennyt myös sisäpuolelta.

Tämä unguentarium sekä kahdeksan muuta kokoelmiin kuuluvaa unguentariumia muodostavat yhtenäisen esineryhmän tyyppinsä perusteella. Ne ovat kaikki Kertshistä ja mitä ilmeisemmin ne ovat myös löytyneet sieltä, ainakin yksi niistä on varmasti kaivauslöytö 1800-luvun lopulta (Filipenkon lahjoitus). Toinen yhdistävä tekijä on muodon ja lasimateriaalin käytön yhdenmukaisuus. Kaikki yhdeksän pulloa ovat vartaloiltaan kartion muotoisia, niiden kaula on pitkä ja sylinterimäinen. Suuaukko on taitettu leveäksi renkaaksi. Ne ovat myös kaikki melko paksuseinäisiä ja painavia⁴² sekä väriltään tumman vihreitä. Esineen kartiomainen vartalo on tavallisesti 1/3 tai 1/4 pullon koko pituudesta. Korkeudet vaihtelevat 10 ja 16 cm:n välillä ja halkaisijat 2 ja 4 cm:n välillä. Tyypillistä on myös suuaukon reunan taivuttaminen alaspäin reunan tasaamisen jälkeen. Muita yhteisiä piirteitä unguentariumeissa ovat pihtien tai työkalujen jäljet kaulan alaosassa. Omituista on, että Kisan typologiassa ei ole ollenkaan huomioitu kartionmuotoisia unguentariumeita tyyppiinirustuksien yhteydessä, vaikka Kisa muuten esittelee tämän unguentarium-tyyppin.⁴³

⁴² Painon huomioiminen esineiden dokumentoinnissa helpotti yhteenvedon tekemistä etenkin unguentariumeiden kohdalla. Esineiden punnitseminen on omaksuttu keramiikkatutkimuksesta myös lasiesineiden dokumentointiin.

⁴³ Kisa 1908, 25, abb. 12.

Kuvat 10–11. Unguentarium, KM 5982:131. Valok. H. Wikström. Piirros 1 : 2.

Tämä unguentarium-tyyppi on itämainen eli niitä on valmistettu erityisesti itäisen Välimeren alueella, Syyriassa, Palestiinassa, Jordaniassa, Kyproksella sekä etenkin Egyptissä.⁴⁴ Egyptiin viittaa myös paksu lasimassa, mikä on tyyppillistä sikäläiselle lasille.⁴⁵ Väriytyksen perusteella esineet luokitellaan egyptiläisiksi, koska vain siellä valmistettujen esineiden väri on näin poikkeuksellisen tumman vihreää ja lasimateriaalin käyttö näin tuhmailevaa. Pantikapaionin nekropolin kaivauslöydöistä. Tämän tyyppin unguentariumit on kaikki merkitty valmistetuiksi Egyptissä 1. vuosisadan jKr. jälkimmäisellä puoliskolla.⁴⁶ Vaikka saman muotoisia esineitä (eri värisiä) on löytynyt itäiseltä Välimereltä ja Italian niemimaalta runsaasti, ovat ne aina materiaailtaan huomattavasti ohuempia ja kevyempiä.

Isings ajoittaa unguentarium-tyypin löydöt 1.–4. vuosisadalle eli melko pitkän ajan sisään.⁴⁷ Jerusalemissa unguentariumeiden hautalöydöt ajoitetaan 2. vuosisadalta eKr. 2. vuosisadalle jKr. Nämä esineet ovat paksua, painavaa, tummanvihreää lasia. Sen sijaan Italian niemimaan löydöt ajoitetaan 2.–3. vuosisadalle jKr. Esineen muoto on tuttu myös keramiikan puolella.⁴⁸ Jerusalemin tapauksessa ei voi kuitenkaan silloin olla kysymys ainoastaan lasisista unguentariumeista tai puhalletuista esineistä. Ilmeisesti kysymys on lähinnä tumman vihreästä väristä.

Unguentarium on yleisnimitys suurelle ryhmälle säilytysastioita. Esineen nimitys tulee käyttöyhteydestä, joten muotoja on lukematon määrä. Niitä voidaan nimittää pulloiksi, ampulleiksi, lasiputkiksi tai balsamarioiksi, mutta itse asiassa löytö- tai kaivauskonteksti kertoo paljolti sen, mikä esine on kysymyksessä. Ampullit ovat sylinterin muotoisia, putkimaisia, pitkiä ja kapeita, eivätkä ne pysy pystyssä ilman

⁴⁴ De Tommaso 1990, 66.

⁴⁵ Stern 1999, 443. Sternin mukaan Egyptissä lasinpuhallus omaksuttiin muita alueita hitaammin ja siksi muutokset sekä tekniikan, massan käytön että muotojen puolella tapahtuivat hitaasti.

⁴⁶ Stenberg & Simmingsköld 1958, 9; Kunina 1997, 324–326, cat. 360–363; Fleming 1997, 29.

⁴⁷ Isings 1957, 41–43.

⁴⁸ Neuburg 1949, pl. XXIII 82.6; Calvi 1969, taf. 21.1, 2, 4.

tukea. Niitä on ollut helppo ja nopea valmistaa⁴⁹ ja niiden tilavuus on erittäin pieni. Balsamario-nimitystä käytetään rinnakkaisena terminä unguentariumille ja ampullille varsinkin silloin jos oletetaan, että niissä on säilytetty hajustettuja voiteita. Unguentarium-termi on vakiintunut käyttöön vasta 1800-luvulla. Hajusteiden myyjiä kutsuttiin nimellä *unguentarius*.⁵⁰ Kolmas nimitys esineille on *lacromatoria*. Se tarkoittaa kyyneleen muotoista pulloa, jonka surija jätti vainajalle hautaan. Israelista on löydetty kaksi unguentariumia, joissa on ollut edelleen jäljellä alkuperäistä öljyä, kummankaan löytökontekstia ei tosin tunneta. Ne edustavat tyyppejä, joita on löydetty sekä Jerusalemin haudoista että Egyptin Faijumista. Ne ajoitetaan 1.–3. vuosisadalle jKr. ja niitä on pidetty todisteena siitä, että hautajaisriitteihin itäisen Välimeren alueella liittyvät olennaisena osana pienet hajustepullot.⁵¹

Unguentarium on lasiesineistä sekä muodoltaan (kaikkine variaatioineen) että käytöltään pitkäaikaisin: se on säilynyt samankaltaisena egyptiläisistä kiertämistekniikalla tehdyistä alabastroneista lähtien myöhäiseen antiikin aikaan saakka.⁵² Egyptistä on löydetty esimerkkejä unguentariumeista, jotka on käärityt kankaanpalaan ja suljettu kankaanpalan tai korkin avulla.⁵³

LYHENTEET

AAF = *Analecta Archaeologica Fennica*
AJA = *American Journal of Archaeology*
AJ = *The Archaeological Journal*
IES = *Israel Exploration Journal*
JEA = *The Journal of Egyptian Archaeology*
JGS = *Journal of Glass Studies*
KM = Kansallismuseo
MV = Museovirasto

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Antiikin taidetta suomalaisista kokoelmista–Antiquitas, 1971. Näyttelyluettelo.

Eduskunnan kirjasto:

Antellin valtuuskunnan arkisto (vuoteen 1942): pöytäkirjat, kirjeitä valtuuskunnalle ja luettelot ostoista.

Museovirasto:

Arkeologian osaston luettelot 25 (1911), 26 (1912), 70 (1959) ja 117 (1974) sekä verifikaatit.

Suomen lasimuseo:

Pääuutelon tiedot deponoiduista esineistä.

⁴⁹ Schuler 1959, 119.

⁵⁰ Whitehouse 1993, 81.

⁵¹ Barag 1972, 24–26.

⁵² Haynes 1959, 21.

⁵³ Kisa 1908, 25, abb. 12.

* Kiitokset aiheesta, avusta ja parannusehdotuksista: dos. Leena Pietilä-Castrén, prof. Riitta Nikula, dos. Renja Suominen-Kokkonen, dos. Ritva Wäre, Leena Söyrintki-Harmo, Päivi Pykälä-aho sekä valokuvaaja Tuomo Lehtinen.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Analecta Archaeologica Fennica* V, 1917 (Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1903–16). Helsinki.
- Barag, Dan P., 1972. »Two Roman Glass Bottles with Remnants of Oil», 24–26, *IEJ*, vol. 22 no. 1. Jerusalem.
- Calvi, M. C., 1969. *Die Roemischen Glaeser*. Museum von Aquileia.
- Crowfoot, Grace M. & Harden, Donald B., 1931. »Early Byzantine and Later Glass Lamps», 196–208, *JEA*, vol. 17. London, The Egypt Exploration Society.
- Crowfoot, J. W. & Crowfoot, G. M. & Kenyon, Kathleen M., 1957. *Samaria-Sebaste. The Objects from Samaria*. London, Palestine Exploration Fund.
- De Tommaso, Giandomenico, 1990. *Ampullae Vitreae. Contenitori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell'Italia romana (I sec. a.C.–III sec. d.C.)*. Archaeologica 94. Roma.
- Dussart, Odile, 1998. *Le verre en Jordanie et en Syrie du sud*. Bibliothèque archéologique et historique 152. Beyrouth.
- Excavations at Jalame site of a glass factory in late Roman Palestine*, 1988. Ed. G. D. Weinberg. University of Missouri Press.
- Fleming, Stuart J., 1997. *Roman Glass: Reflections on Everyday Life*. Philadelphia, University Museum Publications.
- Gläser der Antike. Sammlung Erwin Oppenländer*, 1974. Axel von Saldern et al. Mainz.
- Hadad, Shulamit, 1998. »Glass Lamps from the Byzantine through Mamluk Periods at Bet Shean, Israel», 63–76, *JGS* 40. Corning Museum of Glass.
- Harden, Donald B., 1970. »Ancient Glass, II: Roman», 44–77, *AJ* CXXVI.
- Harden, Donald B., 1972. »Ancient Glass, III: Post-Roman», 78–117, *AJ* CXXXVIII.
- Harden, Donald B., 1984. »Study and Research on Ancient Glass: Past and Futures», 9–24, *JGS* 26. Corning Museum of Glass.
- Harden, Donald B., 1987. *Glass of the Ceasars*. Milan.
- Haynes, E. Barrington, 1959. *Glass Through the Ages*. Penguin Books.
- Honey, W. B., 1946. *Glass. A Handbook*. London, Victoria & Albert Museum.
- Härö, Mikko, 1984. *Suomen Muinaismuistohallinto ja Antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Helsinki, Museovirasto.
- Isings, Clasina, 1957. *Roman Glass from dated finds*. Groningen.
- Kisa, Anton von, 1908. *Das Glas im Altertume I–III*. Leibzig.
- Kunina, Nina, 1997. *Ancient Glass in the Hermitage collection*. The State Hermitage.
- Liepmann, Ursula, 1982. *Glas der Antike*. Hannover, Kestner-Museum.
- McPherson, Duncan, 1857. *Antiquities of Kertch and Researches in the Cimmerian Bosphorus*. London.
- Neuburg, Frederic, 1949. *Glass in Antiquity*. London.
- Newton, Roy & Davison, Sandra, 1989. *Conservation of Glass*. Cambridge.
- Saldern, Axel von, 1980. *Glass 500 B.C. to A.D. 1900. The Hans Cohn Collection*. Mainz.
- Schuler, Frederic, 1959. »Ancient Glassmaking Techniques: The Blowing Process», 116–122, *Archaeology*, vol. 12 no. 2. New York.
- Steenberg, Elisa & Simmingsköld, Bo, 1958. *Glas*. Stockholm.
- Stern, E. Marianne, 1999. »Roman Glassblowing in a Cultural Context», 441–484, *AJA*, vol. 103, No. 3.
- Talvio, Tuukka, 1993. *H. F. Antell ja Antellin valtuuskunta*. Helsinki, Museovirasto.
- Whitehouse, David, 1993. *Glass: a pocket dictionary of terms commonly used to describe glass and glassmaking*. Corning Museum of Glass.
- Whitehouse, David, 1997. *Roman Glass in the Corning Museum of Glass, vol. 1*. Corning Museum of Glass.

SUMMARY

The collection of Roman glass in the National Museum of Finland History of collection and documentation

Located in the stores of Finland's National Board of Antiquities is a collection of Roman glass obtained at the turn of the 19th and 20th centuries from the eastern Mediterranean region with funds from the Antell Commission. This body of material is not the result of any systematic collection. Although the glass objects were obtained as part of a purchase of other Graeco-Roman items, they nonetheless form a uniquely uniform entity.

The oldest acquisitions to the collection were made in Stockholm in the 1890s from Egyptian material brought by F. R. Martin from his expeditions to Egypt and Cyprus (NM [National Museum] 5982). Another important body of material consists of the Palestine collection gathered by Arthur Hjelt for the museum (NM 6100). In the early 1900s material from the historical-ethnographic collections of the Imperial Alexander University were also transferred to the National Museum of Finland (NM 14560). These items mostly consisted of donations from the staff of the university.

Chronology and typologies, as well as their diversity and also their absence, are the main problem of research in early collections of glass obtained by museums. Roman glass has no uniform chronology, but rather several concurrent ones. There is, however, a certain conservativeness in manufacturing techniques and the forms of objects and artefacts. Most of the significance of the items had already been lost prior to their being added to the collections of the National Museum of Finland because their find context is unknown. By identifying manufacturing techniques and with the aid of dated parallels I have been able to lay a basis for dating individual objects in the collection. The eastern Mediterranean region could be established as the area where the pieces were made. Almost all the objects are of blown glass, and can thus be dated to the period of Imperial Rome. Of the overall collection of some seventy documented pieces, a number of the most common utility and type objects were selected here for more detailed investigation.